

Zdzisław Bieniecki

"Studies in Conservation", R. XV, 1970 : [recenzja]

Ochrona Zabytków 25/2 (97), 133-137

1972

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

—R—, *Zum Münchner Kunstskandal (O monachijskim skandalu)*, s. 119—120.

Znów prasa donosi o sprzedaniu sfałszowanych „dzieł starych mistrzów” pewnemu zbieraczowi, za sumę ok. 3,5 miliona marek. Prokuratura i organa śledcze w Monachium prowadzą energiczne dochodzenia.

AP, *Cranach-Madonna gestohlen (Madonna Cranacha skradziona)*, s. 120.

Z kościoła w pobliżu miejscowości Klatovy w pd.-zach. Czechosłowacji skradziono obraz olejny na drewnie pędzla Lucasa Cranacha Starszego, przedstawiający Madonnę z Dzieciątkiem na tle krajobrazu. Policja nie wyklucza faktu wywiezienia go za granicę.

Stg. Z, *Freskofund am Bodensee (Odkrycie fresków nad Jeziorem Bodeńskim)*, s. 120.

W kościele św. Piotra w miejscowości Lindau odślono malowidła ściennie przypisywane augsburskiemu artyście Hansowi Holbeinowi Starszemu i przedstawia-

jące sceny pasyjne. Stan ich zachowania jest nie najlepszy. Wyraźnie widoczna jednak sygnatura HH potwierdza tezę prof. Lieba o autorstwie Holbeina.

Stg. Z, *Botticelli für 12 000 000 DM (Botticelli za 12 000 000 marek)*, s. 120. W Londynie na aukcji dzieł sztuki pewien paryski handlarz nabył obraz Botticellego za sumę 105 tys. funtów. Dla porównania: portret burmistrza pędzla Halsy osiągnął cenę 58 000 000 marek. Stg. Z, *Aus Magazinbestand verkaufen? (Czy sprzedawać ze składów sklepowych?)*, s. 120.

W Wirtembergii posłowie debatowali nad projektem: czy stare dzieła sztuki w państwowych sklepach, których się ani nie wystawia, ani nie używa jako elementów dekoracyjnych, mogą być sprzedawane na publicznych aukcjach? Uzyskane sumy można by przeznaczyć na zakup dzieł żyjących artystów.

Władysław Szyszko.

STUDIES IN CONSERVATION. Wyd. International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works, Londyn. Kwartalnik.

Rocznik XV (1970)

Zeszyt 1, stron 64, ilustracje.

Bernard Keisch, *On the Use of isotope mass Spectrometry in the Identification of artists' pigments (O zastosowaniu izotopowej spektrometrii masowej w identyfikacji barwników artystycznych)*, s. 1—11, 5 wykresów, 2 tabele, str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Poprzedzone wstępem wyjaśniającym przydatność i możliwości zastosowania, przedstawienie metody izotopowej spektrometrii masowej jako środka identyfikacji źródeł materiałów malarstwa artystycznego. Uwzględniono cztery pierwiastki: ołów, siarkę, węgiel i tlen. Dla dwóch pierwszych z nich wstępne wyniki badań przedstawiają się zachęcająco, co do datowania próbek bieli ołowiowej oraz rozróżnienia ultramaryny sztucznej i naturalnej rozmaitego pochodzenia geograficznego. Sugestia zastosowania wyników pomiarów wartości masy izotopów do wyśledzenia źródeł pochodzenia surowców barwników używanych przez poszczególnych artystów lub grupy artystów i dla zidentyfikowania datowanych sposobów wytwarzania, stosowanych w wyrobieniu niektórych z częściej spotykanych barwników.

Identification of the Materials of Paintings (Identyfikacja materiałów malarskich), redaktor serii: Rutherford J. Gettens. Hermann Kühn, 6. *Verdigris and copper resinate* (6. *Zieleń miedziowa i żywiczn miedzi*), s. 12—36, 10 il., 4 wykresy, 2 tabele.

A. *Verdigris (Zieleń miedziowa)*. Uwzględnić: terminologię wyszłą z użycia i synonimy, skład, historię zastosowania, przygotowywanie, skład chemiczny i właściwości, charakterystykę cząstek, właściwości optyczne, ogólne właściwości barwiące, trwałość i zachowanie się w obecności innych barwników, badania mikrochemiczne, próby plamkowe, kryteria pewności w identyfikacji, identyfikację metodą spektrometrii emisyjnej, dyfrakcję rentgenowską, spektrometrię rentgenowską (fluorescencję) i mikrosondę elektronową, spektrofotometrię w obszarze widzialnym i w podczerwieni, radiografię, godne uwagi przypadki występowania z podziałem na zastosowanie w malarstwie i rzeźbie polichromowanej. Dodatek: wartości dyfrakcji rentgenowskiej dla grynszpanu.

B. *Copper resinate (transparent copper green) Żywiczn miedzi (przezroczysta zieleń miedziowa)*. Uwzględnić: historię zastosowania, przygotowywanie, skład i właściwości chemiczne, charakterystykę cząstek i właściwości optyczne, trwałość, kryteria pewności w identyfikacji, godne uwagi przypadki występowania.

Rudolf Giovanoli, Bruno Mühlethaler, *Investigation of discoloured Smalt (Badania odbarwionej smalty)*, s. 37—44, 5 il., 3 wykresy, str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. W nawiązaniu do artykułu Joyce Plesters, A preliminary Note on the Incidence of Discolouration of Smalt in Oil Media (Notatka wstępna o występowaniu odbarwienia smalty w spoiwach olejnych), „Studies in Conservation” XIV (1969), z. 2, s. 62—74 przedstawiono wyniki badań odbarwionej i czystej smalty, dokonanych za pomocą dyfrakcji rentgenowskiej, mikroskopii elektronowej i spektroskopii w świetle odbitym. Stwierdzono, że odbarwienie smalty nie może być wytłumaczone w kategoriach dewitryfikacji lub wtórnej krystalizacji. Sporządzone przy zastosowaniu mikroskopu elektronowego zdjęcia replik ukazują zaatakowaną wyraźnie powierzchnię ziaren z osadami materiału pochodzenia organicznego. Przeznaczone do badań ultramikroskopowych wycinki minimalnej cienkości odbarwionych ziaren przekonują, że niezmienny rdzeń jest otulony materiałem nie wykazującym już przełomów konchoidalnych i złożonym przypuszczalnie ze związku organiczno-metalicznego. Widmo z odbicia odbarwionej smalty świadczy, że jon kobaltu jest raczej w układzie sześciobocznym, aniżeli w układzie czworobocznym związku kompleksowego, podczas gdy charakterystyczna błękitna barwa niezmiennionej smalty zależy od wyłącznie czworobocznego układu kobaltu. Wnosi się stąd, że reakcja odbarwiająca może być zapoczątkowana przez katalityczne oddziaływanie kobaltu w środowisku spoiwa olejnego, ale że głównie zaatakowana zostaje sama powierzchnia ziaren, co pociąga za sobą utlenienie CO²⁺ do CO³⁺ i zmianę układu jonów kobaltu. Reakcja postępuje od zewnętrznych granic ziarna ku środkowi i może pozostawić, w pośrednim stadium tego procesu, niezmienny rdzeń smalty wewnątrz skądinąd odbarwionej ziarna.

Josef Bauch, Dieter Eckstein, *Dendrochronological Dating of Oak Panels of Dutch Seventeenth-Century Paintings (Dendrochronologiczne datowanie dębowych tablic holenderskich malowideł siedemnastowiecznych)*, s. 45—50, 2 wykresy, str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Den-

drochronologiczna metoda datowania drewna została specjalnie zmodyfikowana i po raz pierwszy zastosowana do ustalenia wieku dębowych tablic malowideł siedemnastowiecznych. Istnieje możliwość obecnie dostarczenia historykowi sztuki dokładnego terminu post quem na zasadzie ustalenia czasu spuszczenia drzewa w celu użycia go do sporządzenia tablicy. Wyniki rozległych badań porównawczych i studiów nad metodą wyrobu tego rodzaju tablic często doprowadzają do obiektywnego chronologicznego ustalenia okresu powstania malowidła. Istnieje jednak możliwość tylko datowania malowidła tą drogą; nie może być natomiast stwierdzona autentyczność autorstwa. Potencjalne sprzeczności pomiędzy wynikami datowania metodą dendrochronologiczną i oceną stylistyczną muszą być więc rozstrzygane przez historyka sztuki.

David Reid of Robertland, Anne Ross, *The Conservation of non-metallic Seals (Konserwacja pieczęci nie sporządzonych z metalu)*, s. 51—62, 9 il., str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Stwierdziwszy na wstępie, że konserwacja pieczęci sporządzonych nie z metalu stanowi ważną stronę konserwacji archiwalnej, zbyt często zaniedbywaną, ograniczono zakres rozważań do pieczęci wykonanych z wosku, szelaku i innych materiałów termoplastycznych oraz z opłatka i papieru. Przedstawiono: skład materiałowy, sposoby wykonywania różnego rodzaju pieczęci, najczęściej spotykane przyczyny i formy uszkodzeń oraz rozmaite sposoby postępowania. Uwzględniono: oczyszczenie i naprawę pieczęci zwykłych i dowieszonych, jedno- i obustronnych, sporządzonych z wosku, szelaku i innych materiałów termoplastycznych, konserwację i naprawę pieczęci papierowych i z opłatka nakładanych „na przebitkę” oraz metody opakowywania i przechowywania stosowane w archiwach Uniwersytetu w Glasgow.

Korespondencja.

Antoinette King, Anne Pelikan, Warren E. Falconer, *The Use of the Archivist's Pen and universal PH Solution for Estimating the surface PH of Paper (Zastosowanie „próbnika archiwisty” i uniwersalnego roztworu PH do określania powierzchniowej kwasowości papieru)*, s. 63—64, 1 tabl.

Zeszyt 2, stron 110+2 nlb., ilustracje.

Ralph E. Lacy, *A Note on the Climate inside a mediaeval Chapel (Notatka o klimacie wewnątrz średniowiecznej kaplicy)*, s. 65—80, 2 il., 4 wykresy, 4 tabele, str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Poprzedzone zwięzłą historią zabytku wyniki obliczeń wilgotności względnej we wnętrzu późnogotyckiej, kamiennej kaplicy King's College w Cambridge (1446—1515), przeprowadzonych w związku z umieszczeniem w niej tablicowego malowidła P. P. Rubensa „Pokłon Trzech Króli”. Obliczenia oparto na danych klimatologicznych i na regularnych pomiarach temperatury i wilgotności w budynku w okresie 12 miesięcy. Wartości wilgotności otrzymane doświadczalnie okazały się w praktyce znacznie wyższe od przewidywanych, ponieważ konstrukcja wchłaniała wilgoć wydzielaną przez zwiedzających w porze letniej. Pewien procent nagromadzonej wilgoci na powrót uchodził następnej zimy do powietrza w budynku, pomagając do utrzymania wilgotności na poziomie wyższym od spodziewanego. Stwierdzono, że z tego względu, jak również ponieważ istniejący system ogrzewczy nie był zdolny do utrzymania wyższego wzrostu temperatury, aniżeli ok. 10°C, zachodziło małe prawdopodobieństwo spadku wilgotności względnej poniżej 50%, toteż nie należało przewidywać groźby uszkodzenia cennego obrazu, przeznaczanego do stałego eksponowania we wnętrzu kaplicy.

W. Okko Boekwijt, Bob H. Vos, *Measuring Method for Determining Moisture Content and Mois-*

ture Distribution in Monuments (Metoda pomiarowa ustalania zawartości i rozmieszczenia wilgoci w zabytkach), s. 81—93, 8 il., 10 wykresów, str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Nieniszcząca i umożliwiająca wielokrotne powtarzanie pomiarów w tych samych miejscach metoda ustalania zawartości i rozmieszczenia wilgoci w budowlach zabytkowych. Przedstawiono dotychczas stosowane sposoby i zasadę nowej metody, wykorzystującej wpływ zawartości wilgoci na przewodnictwo cieplne, a polegającej na wprowadzeniu w wiercone w murze otwory o średnicy ok. 4 mm próbnika połączonego z automatycznym urządzeniem samozapisującym. Opis aparatury umożliwiającej pomiar w 28 rozmaitych położeniach, z których każde reprezentuje 9 punktów pomiaru na różnych głębokościach. Zastosowanie aparatury, pozwalające wejrzeć w pochodzenie zawilgoceenia, którego znajomość jest niezbędna do podjęcia skutecznego postępowania dla zabezpieczenia budowli przed wilgocią. Wyniki praktycznego zastosowania przedstawionej metody, oparte głównie na badaniach migracji wilgoci w gotyckiej katedrze św. Bawona w Haarlemie, jak również na pomiarach przeprowadzonych w kościołach San Sebastiano w Wenecji i ewangelicko-reformowanym w holenderskiej miejscowości Weesp.

David C. Locke, Orrin H. Riley, *Chemical Analysis of Paint Samples using the Weisz Ring Oven Technique (Analiza chemiczna próbek farb przy zastosowaniu techniki pierścieniowego pieca Weisz'a)*, s. 94—101, 1 rys., 2 tabele, str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Technika posługiwania się pierścieniowym piecem Weisz'a jako szybka i czuła, a zarazem prosta metoda analizy jakościowej barwników oraz innych materiałów nieorganicznych, wchodzących w zakres zainteresowania konserwatorstwa. Możliwość oddzielania i skupiania jonów przed dokonaniem próby plamkowej. Opis urządzenia, sposób przeprowadzania badań i przewaga zalet przedstawionej metody nad konwencjonalnymi próbami plamkowymi.

Hermann Kühn, Christel Zoher, *Feature Cards for the Storing of technical Data which result from the scientific Examination of Works of Art (Karty ewidencyjne cech dla przechowywania danych technicznych, wynikających z naukowego badania dzieł sztuki)*, s. 102—121, 5 il., str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. System kart perforowanych dla gromadzenia i przechowywania danych uzyskanych w następstwie naukowego badania dzieł sztuki, pozwalający na szybkie odnalezienie poszukiwanych wyników badań dla celów porównawczych i sprawozdawczych. Możliwość powiązania danych technicznych z artystami, epokami i ośrodkami artystycznymi na użytek zestawień statystycznych, dotyczących zastosowania określonych materiałów i technik artystycznych w rozmaitych czasach i na różnych obszarach. Zasada systemu, polegająca na numeracji obiektów w kolejności ich badania i zakodowaniu numeru obiektu na kartach odpowiadających umownym cechom charakterystycznym i przechowywanych w układzie alfabetycznym z podziałem na poszczególne cechy. Każda z cech (dane ogólne, historyczne i techniczne) jest ponadto podana w nagłówku kart „tekstem otwartym”. Sposób posługiwania się przyjętym w monachijskim Instytucie Doernera systemem, którego pojemność ze względu na rodzaj zastosowanych kart nie przekracza liczby 6.000 badanych obiektów. Przykłady towarzyszących zapisowi na kartach perforowanych „sprawozdania analitycznego” i „sprawozdania technicznego”, obejmujących pełne wyniki badań. Zaletami przedstawionego systemu są: ograniczenie się przy jego zestawianiu do wypracowania ogólnego schematu cech, elastyczność polegająca na możliwości późniejszego wprowadzania dalszych cech, prostota i taniść oraz łatwość obsługi, podobnie jak przy zwykłych kartotekach.

John C. Huntington, *The Technique of Tibetan*

Paintings (Technika malowideł tybetańskich), s. 122—133, 11 il., 1 rys., 2 tabele, str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Oparte na sprawozdaniach zawierających opisy spotykanych metod i materiałów oraz na badaniach licznych przykładów przedstawienie techniki malowideł tybetańskich, zwłaszcza wykonywanych na tkaninach. Obejmuje: wstępne dane historyczno-geograficzne, materiały i metody wykonywania malowideł na chórągach służących celom kulturowym, tzw. thang-ka z uwzględnieniem podobrazia, zaprawy i klejów, przygotowanie powierzchni pod malowanie, charakter zapraw w zależności od środowiska geograficznego i okresu, barwniki oraz ich przygotowywanie i sposób wykonywania malowidła. Podano rozmaite rodzaje podobrazia i analizę typów tkanin. Zwrócono uwagę na różnorodność stylów regionalnych i na znaczenie zakomponowania ikonograficznego dla koncepcji całości malowidła. Położono nacisk na potrzebę stworzenia należytych warunków przechowywania przy kontrolowanej wilgotności ze względu na znaczenie zachowania fizycznej i chemicznej stabilności zaprawy wraz z warstwą malarską.

Constance V. Pow, *The Conservation of Tapestries for Museum Display (Konservacja gobelinów dla potrzeb ekspozycji muzealnej)*, s. 134—153, 20 il., str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Obszerne ujęty i obficie ilustrowany przegląd zagadnień związanych z konserwacją muzealnej kolekcji gobelinów. Po wstępnym podaniu definicji tkanin gobelinowych i scharakteryzowaniu technicznej strony ich wykonania, przedstawiono: rodzaje zużycia i uszkodzeń, czyszczenie na mokro i na sucho oraz rozmaite sposoby naprawy (cerowanie, przepikowanie do podkładu i zastosowanie żywic syntetycznych, z uwzględnieniem wyposażenia, materiałów i techniki wykonywania zabiegów konserwatorskich). Wskazano na potrzebę próbowania barwników na trwałość koloru w wodzie i rozpuszczalnikach używanych przy czyszczeniu na sucho. W konkluzji jako najlepszą metodę naprawy w muzeach zalecono przepikowanie na podkład stwierdzając, że zastosowanie żywic syntetycznych wymaga dalszych badań, a cerowanie zazwyczaj zmienia oryginalny wygląd tkanin. Postulowano zatrudnianie wyspecjalizowanego personelu konserwatorskiego w muzeach zawierających kolekcje gobelinów. Wartość opracowania zwiększają liczne wskazówki praktyczne, poparte schematycznymi rysunkami przydatnych urządzeń.

Korespondencja.

Bernard Keisch, *A Note on the Use and Deterioration of Verdigris in Indian watercolour Painting (Notatka o zastosowaniu i rozkładzie zieleni miedziowej w indyjskim malowidle wykonanym farbami wodnymi)*, s. 154—157.

Recenzje

Problems of conservation in museums. A selection of papers presented to the joint meeting of the ICOM Committee for Museum Laboratories and the ICOM Committee for the Care of Paintings, held in Washington and New York, from September 17 to 25, 1965, London 1969, (Jentina E. Leene), s. 157—158. Recommended Practice for Protection of Library Collections From Fire, NFPA No. 910 i Recommended Practice for Protection of Museum Collections From Fire, NFPA No. 911, National Fire Protection Association, Boston, Mass., b. d., (Ralph H. Lewis), s. 158—159.

Rolf-Dieter Bleck, *Bibliographie der archaologisch-chemischen Literatur. 2. Chemisch-physikalische Untersuchungen an Kunst- und Kulturgut, chemische Konservierungsverfahren, Beiträge zur Kulturgeschichte der Technik*, wyd. Museum für Ur- und Frühgeschichte Thüringens, Weimar 1968, (Curt W. Beck), s. 159.

R. H. Marijnissen, *Degradation, Conservation et Re-*

stauration de l'oeuvre d'art, Bruxelles 1967, (Paolo Mora), s. 160—161.

Nowiny IIC (wprowadzona od z. 2 rubryka, poświęcona odbytym konferencjom IIC, najnowszym wydarzeniom, zamierzonym konferencjom, seminariom i kursom, działalnościami grup regionalnych, doniesieniom bieżącym z rozmaitych ośrodków konserwatorskich, publikacjom z zakresu konserwatorstwa, sprawom personalnym i publikacjom IIC), s. 162—174.

Zeszyt 3, stron 71+1 nlb., ilustracje.

Emilie Helena van't Hul-Ehrnreich, *Infrared Microspectroscopy for the Analysis of old painting Materials (Mikrospektroskopia w podczerwieni w zastosowaniu do badania dawnych materiałów malarskich)*, s. 175—182, 2 il., 2 wykresy, str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Zastosowanie mikrospektroskopii w podczerwieni przy posłużeniu się spektrometrem firmy Perkin-Elmer, model M 13 w połączeniu z zamontowanym na nim mikroskopem tejże firmy, model 85 z zespołem odbiciowym dla uzyskania widma w podczerwieni bardzo małych próbek. Mikrospektrometr może być używany tylko do pomiarów jednostrumieniowych. Wpraszona w tabletkę bromku potasowego o promieniu 0,5 mm ilość próbki czystej substancji może być zmniejszona do 2 miligramów. Próbka zawierająca kilka różnych warstw farby może być wtopiona w wosk o niskiej zdolności pochłaniania promieni podczerwonych i pocięta za pomocą mikrotomu na płatki grubości 20 mikronów. Każdą warstwę farby można mierzyć osobno dzięki dającej się odpowiednio nastawić przesłonie w mikroskopie. Próbka o powierzchni 37,5×500 mikronów jest wystarczająca do otrzymania widma możliwego do identyfikacji. Podano opis urządzenia, sposób przygotowywania próbek i wyniki doświadczeń. Zalety i niedogodności zastosowania spektrometru do podczerwieni połączonego z mikroskopem w porównaniu z urządzeniem skupiającym wiązkę światła, umieszczonym w emitowanej przez próbkę wiązce spektrometru z komórką gazową na trasie wiązki kontrolnej.

W. A. Oddy, M. J. Hughes, *The Stabilization of „active” Bronze and Iron Antiquities by the Use of Sodium-Sesquicarbonate (Stabilizacja antycznych wyrobów z „żywego” brązu i z żelaza przy użyciu dwuwęglanu trójsodowego)*, s. 183—189, 4 wykresy, str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Metoda stabilizacji przedmiotów z brązu i żelaza, podlegających czynnej korozji, przez usunięcie chlorków oraz innych soli przy użyciu roztworu dwuwęglanu trójsodowego. Zalecane najkorzystniejszych sposobów dokonywania zabiegów. Czynniki wywierające wpływ na proces wypłukiwania osadów. Wyniki doświadczeń zmierzających do ustalenia mechanizmu procesu stabilizacji brązu.

John C. Huntington, *The Iconography and Structure of the Mountings of Tibetan Paintings (IkonoGRAFIA i budowa obramień malowideł tybetańskich)*, s. 190—205, 14 il., str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. W nawiązaniu do artykułu tegoż autora, *The Technique of Tibetan Paintings (Technika malowideł tybetańskich)*, z. 2, s. 122—133, przedstawiono ikonografię i budowę obramień tychże malowideł, pozostających z nimi w ścisłym związku ikonograficznym i kosmogenetycznym. Rozważania autora dotyczą malowideł rolkowych z wziętą u góry listewką drewnianą, a u dołu z prętem służącym do nawijania i opatrzonych jedną lub więcej zasłonami oraz przeznaczoną do utrzymywania ich w żądanym położeniu parą taśm. Treść ikonograficzna i związki kosmogenetyczne poszczególnych elementów bordiury odpowiadających strefom o rozmaitym znaczeniu symbolicznym sprawiają, że malowidła bez ich bordiur są niekompletne, z czego wynika zalecenie możliwego zachowania autentycznego obramienia lub wykonania zastępczego w sposób zgodny z logiką wyobrażeń. Podano budowę i sposób sporządzania obramień dla zapewnienia podstaw naukowych dla właś-

ciwego dokonywania napraw. Zamieszczono przegląd czterech głównych odmian stylistycznych jako dodatkową wskazówkę postępowania przy rekonstrukcji. Dołączono słowniczek użytych terminów tybetańskich z podaniem wymowy i objaśnieniem znaczenia w języku angielskim.

Vishwa Raj Mehra, *Note on the Technique and Conservation of some Thang-ka Paintings (Notatka o technice i konserwacji niektórych malowideł thangka.)* s. 206—214, 2 il., 1 tabela, str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Nawiązując do poprzedniego artykułu podano przegląd zagadnień, związanych od strony historii sztuki i w odniesieniu do techniki z tybetańskimi malowidłami rolkowymi „thang-ka”, oparty na wynikach badań obiektów poddanych konserwacji. Po wstępie wyjaśniającym symboliczne znaczenie malowideł kultowych w świetle wierzeń buddyjskich, wzięto pod uwagę: materiały malarskie i sposoby wykonywania malowideł na podstawie opisów w literaturze fachowej, wyniki badań materiałów malarskich, przyczyny niszczenia i postępowanie konserwatorskie z uwzględnieniem oczyszczania powierzchniowego, zabiegów zapobiegających uszkodzeniu się warstwy malarskiej i naklejania na podkład. W tabeli zamieszczono dane dotyczące stwierdzonych barwników, zapraw i spoiw.

Peter C. van Geersdaele, *Making the Fibre Glass Replica of the Sutton Hoo Ship Impression (Sporządzenie z włókna szklanego repliki odcisku statku z Sutton Hoo)*, s. 215—220, 3 il., str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Sprawozdanie z następnego etapu rekonstrukcji reliktu zażytkowego statku grobowego, por. artykuł tegoż autora, *Moulding the Impression of the Sutton Hoo Ship (Sporządzenie odlewu odcisku statku z Sutton Hoo)*, „Studies in Conservation” XIV (1969), z. 4, s. 177—182. Użyte materiały (żywica poliestrowa, zbrojona dwiema warstwami mat z włókna szklanego i ciętym sznurkiem papierowym) i kolejne fazy sporządzania repliki; zestawienie składającej się z 25 segmentów formy gipsowej, przygotowania do odlewu, wykonanie odlewu, przygotowania do oparcia odlewu, wydobycie z formy, oczyszczenie i złożenie odlewu oraz przedsięwzięte środki ostrożności. W wyniku wykonanych prac otrzymano pełną replikę odcisku statku długości 23,8 m, szerokości 4,3 m i wagi 6.100 kg, spoczywającą na drewnianej konstrukcji wsporczej, złożonej z 80 podpórek o wysokości zróżnicowanej w zależności od kształtu odlewu.

Korespondencja.

Anton Mihailov, *Conservation of the wooden Elements in the Renaissance Houses of the People's Republic of Bulgaria (Konserwacja części drewnianych w renesansowych domach Bułgarskiej Republiki Ludowej)*, s. 221—223, 1 il.

Heinz Althöfer, *The Düsseldorf Restoration Studio (Pracownia konserwatorska w Düsseldorfie)*, s. 223—225.

B. Urbon, *The new Conservation Studios of the Museum of the Province of Württemberg (Nowe pracownie konserwatorskie Muzeum prowincji Württembergii)*, s. 225—230, 6 il.

Hans Lehmann, *Dry Conservation of mural Paintings (Sucha konserwacja malowideł ściennych)*, s. 231—232.

Recenzje.

Die Breiner Hanse-Kogge Ein Schlüssel zur Schiffahrtsgeschichte. Fund, Konservierung, Forschung, Bremen 1969, (Bruno Mühlethaler), s. 233—234.

Nowiny IIC, s. 235—245.

Zeszyt 4, stron 168, ilustracje.

Wydanie specjalne, poświęcone konserwacji, technikom i badaniom rzeźby polichromowanej.

Editorial (Od wydawcy), s. 247. Nota wydawnicza komentująca treść zeszytu, przygotowanego w związku z odbytą w Nowym Jorku w czerwcu 1970 r. konferencją IIC i we współpracy z Grupą Roboczą dla Rzeźby Polichromowanej Komitetu ICOM do spraw konserwacji, oraz sygnalizująca problematykę poszczególnych artykułów.

Paul Philippot, *La restauration des sculptures polychromes (Restaurowanie rzeźb polichromowanych)*, s. 248—252, str. w jęz. francuskim, angielskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Artykuł wstępny, zawierający przegląd metod stosowanych w przeszłości przy restaurowaniu rzeźb polichromowanych, z położeniem nacisku na potrzebę współpracy międzydiscyplinarnej. Zwrócono uwagę na złożone zagadnienia stawiane przed konserwatorem przez heterogeniczną strukturę powierzchniową rzeźb polichromowanych. Wyrażono przekonanie, iż rzeźby polichromowanej nie należy pojmować jako dodania malowidła na podobrazu z drewna lub kamienia, lecz trzeba ją rozpatrywać jako indywidualną jednostkę. Zalecenie zachowania formy kolorystycznej, stanowiącej o całościowym obrazie rzeźby polichromowanej.

Agnes Ballestrem, *Sculpture polychrome — bibliographie (Rzeźba polichromowana — bibliografia)*, s. 253—271, str. w jęz. francuskim, angielskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Rozumowana bibliografia z zakresu rzeźby polichromowanej, obejmująca 283 pozycje, poprzedzona wstępem wyjaśniającym i opracowana w układzie działowym z uwzględnieniem następujących działów: 1. proces wykonywania (1. 1. materiały historyczne, 1. 2. technika, 1. 3. techniki polichromii, 1. 4. polichromia, 1. 5. studia szczegółowe), 2. restauracja (2. 1. materiały historyczne, 2. 2. ogólne, 2. 3. technika, 2. 4. sprawozdania z przeprowadzonych restauracji). Zawiera m.in. pozycje z polskiej literatury fachowej.

Reynold A. Higgins, *The polychrome Decoration of Greek Terracotas (Polichromiczna dekoracja terrakot greckich)*, s. 272—277, 2 il., str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Poprzedzony wstępem wprowadzającym i danymi historycznymi przegląd technik wykonywania polichromii terrakot greckich, z uwzględnieniem polewy i złozenia oraz składu używanych barwników w świetle dawniejszych badań naukowych i dodatkowych analiz, przeprowadzonych ostatnio w Laboratorium Badawczym British Museum w Londynie.

Kazuo Yamasaki, Kyotaro Nishikawa, *Polychromed Sculptures in Japan (Polichromowane rzeźby w Japonii)*, s. 278—293, 15 il., 1 tabela, str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Poprzedzony wstępem historycznym przegląd materiałów (drewno, laka, glina, brąz złocony i kamień) i technik malarskich, stosowanych w japońskiej rzeźbie polichromowanej, z uwzględnieniem zapraw, barwników, kolorystyki i dekoracji. Wskazówki dokonywania napraw z podaniem materiałów i metod, uzupełnione przykładami typowych posągów buddyjskich i szczególnych przypadków napotkanych podczas badań.

G. Gabbert, W. Lieb, *On the Use of a Gastro Fibrescope for Reading Inscriptions on the inside of Japanese Sculptures (O zastosowaniu gastrofibroskopu do odczytywania inskrypcji na wewnętrznej stronie rzeźb japońskich)*, s. 294—303, 9 il., str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Metoda odczytywania inskrypcji umieszczonych na wewnętrznej stronie wydrążonych w środku rzeźb ja-

pońskich, wykonywanych z osobnych kawałków drewna łączonych systemem „wariagi”. Opis, działanie, obsługa i możliwości zastosowania lekarskiego wizerownika żołądkowego do badań — ukrytych w niedostępnych miejscach — inskrypcji, których odczytanie umożliwia datowanie i stwierdzenie autorstwa lub wyjaśnienie sprzeczności między cechami stylistycznymi a techniką wykonania rzeźby. W uzupełnieniu słowniczek użytych terminów japońskich z objaśnieniami znaczenia w języku angielskim.

Unn Plahter, Svein A. Wiik, *The Virgin and Child from the Church of Dal (Norway) — Examination and Restoration (Madonna z Dzieciątkiem z kościoła w Dal (Norwegia) — badania i odrestaurowanie)*, s. 304—315, 9 il., 4 wykresy, str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Badania i odrestaurowanie datowanej na XIII w., drewnianej rzeźby polichromowanej, pochodzącej z kościoła w Dal, a od 1848 r. znajdującej się w Uniwersyteckim Muzeum Starożytności Narodowych w Oslo i poddanej w 1967 r. zabiegom konserwatorskim w jego dziale konserwacji. Opis zabytku z uwzględnieniem materiału, konstrukcji, zaprawy oraz użytych barwników. Stwierdzono, że zaprawa składa się z kredy z klejem zwierzęcym, barwnikami są: azuryt, zieleń miedziowa, żółty barwnik organiczny, auripigment, minia, cynober, czerwony barwnik organiczny, czerwień żelazowa, biel ołowiowa i czerń pochodząca z substancji zwęglonych. Jako środka wiążącego użyto spoiwa na bazie oleju schnącego z dodatkiem substancji o zawartości protein, a z metali złoto i srebro. Ujawniono dwuwarstwowe położenie farb przy zastosowaniu w szerokim zakresie imitacji złota. Stan zachowania i przeprowadzone zabiegi, polegające na sklejeniu lub wypełnieniu drewnem pęknięć szafy, sklejeniu pękniętego posągu oraz oczyszczeniu i neutralnym wyretuszowaniu polichromii. Dodatek I: badania spoiwa. Dodatek II: badania zielonego barwnika miedziowego.

Peter Tångeberg, *Polychrome Sculpture in Sweden (Polichromowana rzeźba w Szwecji)*, s. 316—326, 3 il., str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Poprzedzony wstępem historycznym przegląd rzeźby polichromowanej w Szwecji od poł. XII do poł. XVI w. Trudność wyodrębnienia cech rodzimych wobec licznych importów z miast hanzeatyckich, Niemiec i Flandrii oraz udziału artystów obcego pochodzenia. Przykładowo podano wyniki badań w szczególnym przypadku tryptyku z Kárrbo. Stan zachowania zabytków rzeźby polichromowanej w Szwecji i potrzeba zorganizowania opieki konserwatorskiej.

Karl-Werner Bachmann, Eike Oellermann, J. Taubert, *The Conservation and Technique of the Herlin Altarpiece (1466) (Konserwacja i technika wykonania ołtarza herlinowskiego (1466))*, s. 327—369, 50 il., str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Obszerne i oficjalnie ilustrowane sprawozdanie z konserwacji znajdującego się w kościele św. Jakuba w Rothenburgu, późnogotyckiego ołtarza szafiastego, pochodzącego z 1466 r., a będącego dziełem malarza Friedricha Herlina i mistrza ciesielskiego Hansa Waidenlicha. Zawiera: opis i cha-

rakterystykę polptyku, jego historię, uzasadnienie potrzeby odrestaurowania i jego przebieg oraz środki ostrożności podjęte dla zabezpieczenia cennego zabytku. Podano: wyniki badań nad genezą ołtarza i jego konstrukcją biorąc pod uwagę budowę szafy i skrzydeł, sposób ich montażu i zawieszenia, profilowane zwieńczenie szafy oraz sposób wykonania rzeźb (sporządzonych z drewna lipowego i wydrążonych wewnątrz) i elementów architektonicznych szafy ołtarzowej. W oparciu o zgromadzone w toku konserwacji spostrzeżenia odtworzono przebieg i kolejność faz pierwotnego montażu oraz stwierdzono zastosowanie twardego i miękkiego drewna w zależności od przeznaczenia wykonywanych elementów i użycie papieru dla zmniejszenia ciężaru fragmentów dekoracyjnych. Podano sposób łączenia elementów składowych i objaśnienie użytych złączy i okuć. Osobno przedstawiono wyniki badań polichromii z uwzględnieniem zaprawy, złocenia i srebrzenia, farb oraz użycia szablonów i sztańc do wykonania brokatowego tła, poświęcając szczególną uwagę zastosowanym wzorom imitacji tkanin. We wnioskach końcowych stwierdzono racjonalność pierwotnego wykonania i postawiono problem zakresu udziału malarza Herlina w powstaniu polichromii.

Marjolein Broekman-Bokstijn, J. R. J. van Asperen de Boer, Emilie Helena van't Hul-Ehrnreich, Karin Verduyn-Groen, *The scientific Examination of the polychrome Sculpture in the Herlin Altarpiece (Badania naukowe rzeźb polichromowanych ołtarza herlinowskiego)*, s. 370—400, 9 il., 1 wykres, 4 tabele, str. w jęz. angielskim, francuskim, niemieckim, włoskim i hiszpańskim. Nawiązujące do poprzedniego artykułu przedstawienie badań fizyko-chemicznych polichromii rzeźb ołtarza herlinowskiego. Zawiera: sposoby pobierania próbek, metody analityczne (mikroskopia, analiza chemiczna na mokro, spektrofotometria, chromatografia w cienkiej warstwie i chromatografia gazowo-cieczowa) oraz kryteria identyfikacji. Wykryte barwniki obejmują: azuryt, indygo, zieleń miedziową, ziemię zieloną, kraplak, cynober, minię, biel ołowiową i czerń węglową. Spoiwem jest w partiach matowych klej, w pozostałych spoiwo żywiczne ze zmiennym dodatkiem oleju. Stwierdzono użycie srebra płatkowego na podkładzie barwnym dla uzyskania efektu przejrzystości wierzchniej warstwy farby. Materiały zidentyfikowane w zastosowaniu do aplikowanych „brokatów” porównano ze wskazaniami zawartymi w XV-wiecznym manuskrypcie „Liber illuministarius” z Tegernsee, przytaczając oryginalne przepisy postępowania. Wyciągnięte wnioski odniesiono do stanu współczesnej powstania ołtarza techniki malarskiej, zachęcając do konfrontowania wyników badań laboratoryjnych ze źródłami pisanymi i wyszczególniono problemy wymagające dalszego wyjaśnienia.

Nowiny IIC, s. 401—414.

Do zeszytu dołączony spis treści rocznika 1970 wraz z indeksami autorów, tytułów artykułów i autorów recenzji.

Zdzisław Bieniecki